

L'ESGLÉSIA GÒTICA DE SANTA MARIA DE MONTBLANC

Jaume FELIP i SÀNCHEZ

Són moltes les esglésies gòtiques catalanes que es bastiren en època medieval. Algunes han pogut ésser estudiades amb detall donada l'abundosa documentació que se n'ha publicat; malauradament, l'església de Santa Maria de Montblanc no es trobava en les mateixes condicions documentals: això fou el que ens mogué a cercar-ne dades a fi i efecte de reparar una situació que no mereixia aquest magnífic monument.

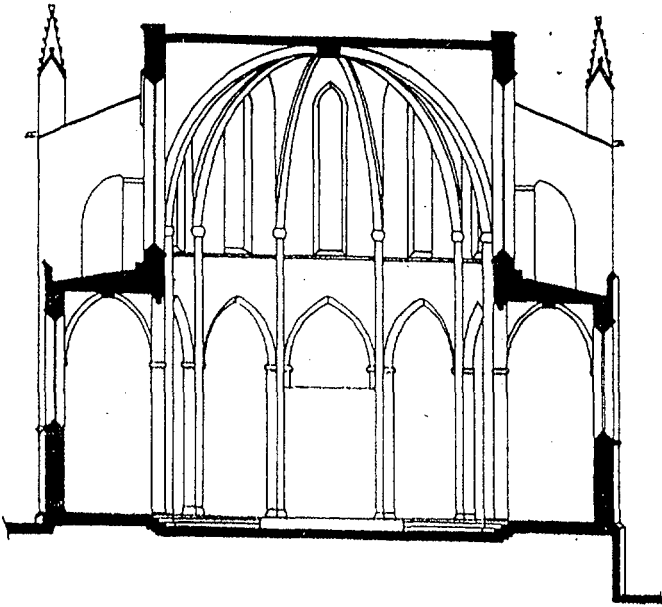
1. DESCRIPCIÓ DE L'EDIFICI

1.1.- ASPECTE EXTERIOR: L'església de Santa Maria s'aixeca arracerada al costat del Pla, al Nord-Oest de Montblanc. L'accés principal es fa per la banda sud de l'edifici: des d'aquest indret es veu més enlairat i mostra dos nivells ben diferenciats. L'inferior, fins a mitja alçada, està ocupat per les capelles laterals, limitades pels contraforts, que no arriben a amagar-se del tot. Al mig de les capelles s'obren llargs (5,5 x 1,3 m) i bonics finestrals ogivals bipartits, de senzilla ornamentació, sota una pestanya o trencaaigües amb permòdols escultrats.

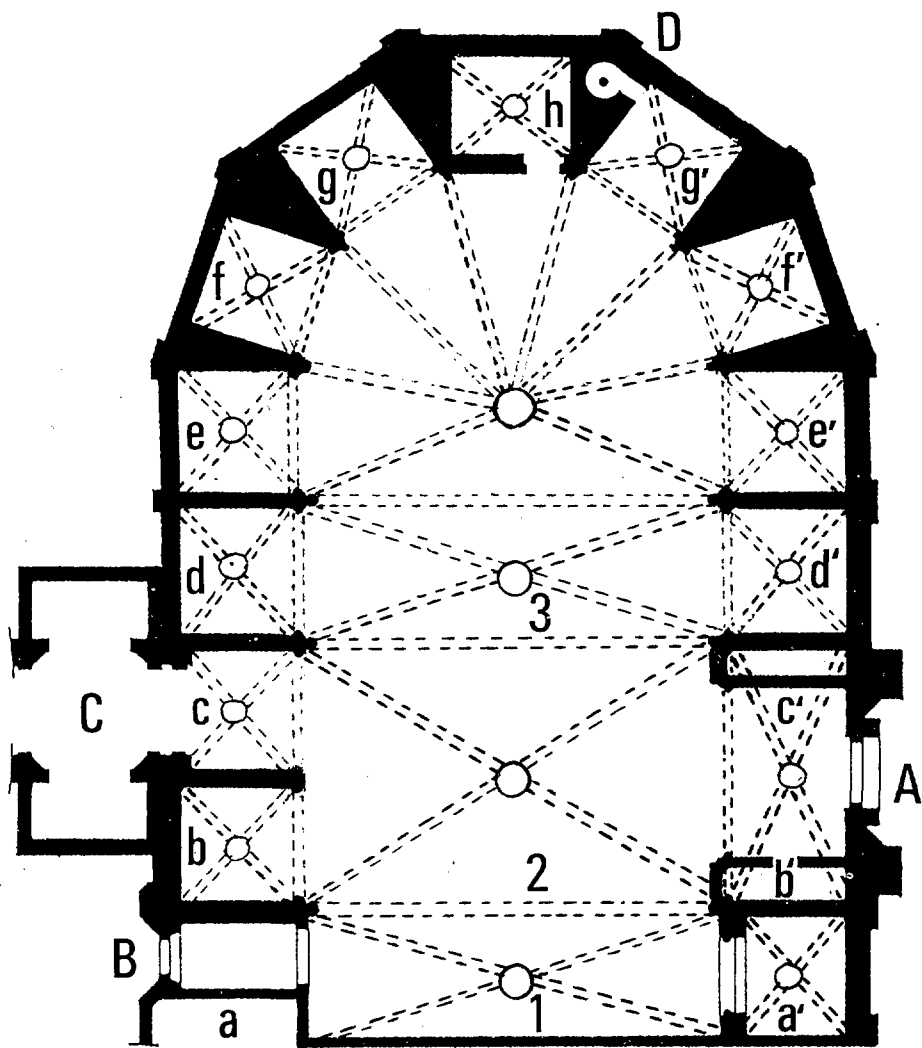
A un nivell superior veiem sorgir els contraforts, gruixuts, lleugerament foradats per petites obertures que comuniquen els terrats de les capelles, nivell d'on surten les gàrgoles inferiors, encarregades de desaiugar els terrats. Més amunt, a l'exterior dels contraforts hi munten les agulles, amb cos prismàtic rematat pel seu pinacle piramidal acuradament treballat. De sota les agulles sobresurten les gàrgoles superiors, que aboquen les aigües de la teulada.

A la façana sud tenim la porta principal, d'estil barroc, que omple tot el nivell inferior. Aquesta porta en substituï una altra construïda probablement als segles XIV i XVI. Damunt seu entre els trams segon i tercer (vegeu plànol), s'observen esquerdes, possiblement produïdes per la destrucció de 1651, que palesen diferents períodes¹ constructius entre els trams -2- i -3-.

A l'absis, situat a l'est de l'edifici, els contraforts són diferents de la resta: ací els veiem buidats per donar l'aspecte de primitius arcbotants, anant a raure un xic més amunt, per contrarestar el pes de les voltes. Les parets de les capelles laterals de l'absis presenten poques diferències amb les altres i només el pany de paret de la sagristia -h-té, gairebé a nivell del carrer, una porta aparedada amb bolsons de pedra que la comunicava amb l'antic cementiri, a sobre d'ella un petit

- 1.- Hom veu els finestrals superiors del tram 3 decorats amb traceria flamígera, possiblement de finals del segle XIV, molt diferents dels finestrals dels trams 1 i 2, treballats el segle XVI, a imitació dels de l'absis.

SANTA MARIA

finestral per donar llum a la sagristia i finalment, una petita rosassa². A l'esquerra d'aquest mateix pany de paret i al contrafort s'obren cinc espitlleres de l'escala de cargol -D-³. En el parament de la capella -g- es veu una porta sense ornamentació que antigament comunicava l'església i l'abadia. L'abadia fou suprimida a principis del nostre segle, però encara deixa veure les seves traces.

La banda nord queda amagada en part per la capella del Santíssim -C-, afegida al segle XVIII. El més significatiu d'aquesta façana és la porta -B-, ara aparedada, situada al costat d'un contrafort per on passa una escala de cargol idèntica a la -D-, però aquesta es troba inutilitzada. Aquesta porta -B- comunicava antigament el cor amb el cementiri⁴.

A ponent s'aixeca el mur que tanca l'inacabat edifici. És un mur de carreus amb signes de picapedrer com a la resta de l'església, foradat per una rosassa sense ornamentació com a aspecte decoratiu.

1.2.- DESCRIPCIÓ DE L'INTERIOR: L'espai interior es distribueix en un absis heptagonal i una nau rectangular central de tres trams. Dos d'aquests trams són senzills, amb una sola capella lateral per banda, mentre que l'altre, el -2-, té dues capelles a una banda i l'atri de la porta -A- a l'altra⁵.

1.2.1. Absis i nau central

La volta de creueria es fonamenta en gruixuts matxons situats a l'interior dels contraforts, coronats per capitells esculpats, damunt dels quals carreguen l'arc former i els dos arcs creuers, rematats amb clau de volta decorada. A l'absis, els matxons són més prims, amb capitells petits, dels que arrenca un sol arc creuer que es lliura a una

2.- Aquesta rosassa, junt al finestral abans esmentat, fa pensar en una construcció coetània a la de l'interior de la sagristia, fet incoherent amb la lògica hipòtesi d'E. LIAÑO MARTÍNEZ a *Un estudio de fisonomía urbana: el proceso constructivo de los templos góticos tarraconenses con motivo de la peste de 1348* a «Universitas Tarraconensis» 6 (Tarragona 1983-84), pp. 77-79, on afirma que la construcció de la segona volta de la sagristia es deuria construir a mitjans del segle XIV.

3.- Damunt de la sagristia i de la capella veïna -g'- es troba l'actual campanar, fet amb pedra i maó, i amb teulada.

4.- Vegeu infra nota 69.

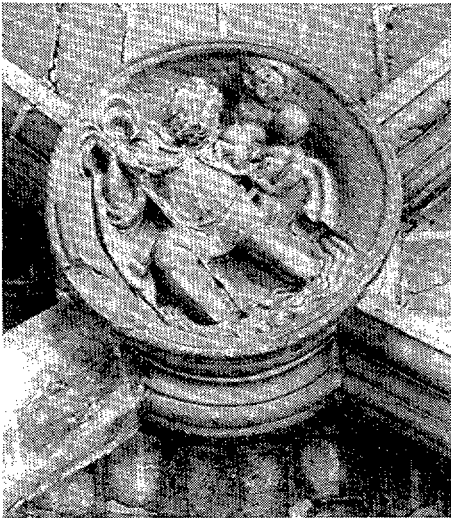
5.- E. LIAÑO MARTÍNEZ, op. cit. pàg. 79, opina que des del segon tram es seguí un projecte semblant al de l'església de la Seu de Barcelona, però, és impossible saber si aqueixa idea es tenia ja al segle XIV, quan es començaren les capelles del tram -1-.

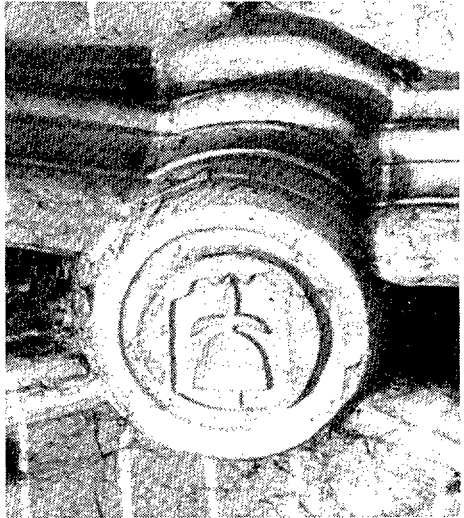
1

2

3

4

clau més gran, que conserva restes de policromia (fot. 1). A la clau es representa Déu Pare oferint Jesucrist a la Creu, per la salvació i remei dels homes, emmarcats per dos àngels: el de la dreta ora i el de l'esquerra polsa una lira. Tombant la clau en els arcs creuers, escuts de la Vila.

La clau de volta del tercer tram presenta (fot. 2) una escena de l'Anunciació de la Verge, molt delicada, realitzada en alt relleu, d'estil de finals del s. XIV. Al cos de la clau figura la data de 1772. També hi han escuts de Montblanc als arcs creuers, vora la clau.

Al segon tram, veiem una clau amb una representació de Sant Cristòfol (fot. 3), possiblement treballada a mitjans del segle XVI. L'arc creuer corresponent a la capella -c-; es veu arrebossat amb morter.

Finalment, la clau del primer tram, ostenta (fot. 4) un escut de Montblanc matusser i poc treballat. Pot ésser de finals del segle XVI o principis del segle XVII. Un altre escut més acurat el tenim a la volta, tocant al mur de ponent.

1.2.2. Capelles laterals:

Tota la nau és tombada de capelles de planta quadrada (5 x 5 m.) i una alçada de 12 m., construïdes entre els contraforts. N'hi ha dotze, a més de la capella -a- que es modificà per rebre la porta -B-, i de l'espai de dues capelles -b'- que constitueix l'atri de la porta -A-.

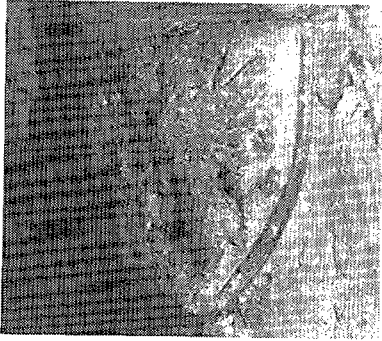
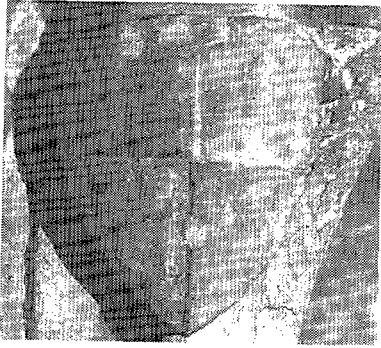
Totes tenen volta de creueria, amb clau gairebé sempre decorada. Els arcs creuers porten escuts amb signes d'heràldica (excepte a les capelles -a-, -a'-, -b-, -b'-, i -c-). L'arc former obert a la nau, descarrega en petits capitells generalment decorats amb motius vegetals, i alguns, amb els signes heràldics, que també trobem a les parets laterals de les capelles corresponents a l'absis i al tram -3-. Aquesta complexa decoració cal analitzar-la perquè ens proporcionarà dades molt valuoses, les quals, junt amb les dels documents, ens permetran situar-les en el context de l'obra.

Capella -a'-: No hi ha escuts. Clau de volta amb l'escut de la vila.

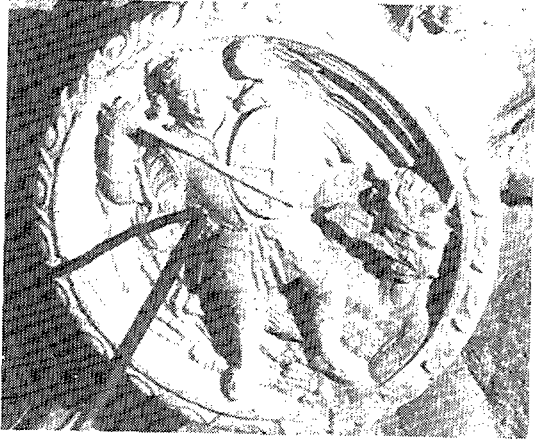
Capella -b-: A la paret de llevant hi ha una credença amb arc ogival i petits capitells, on es veuen (fot. 5) dos escuts: el de l'esquerra porta quarterejat i el de la dreta un griu mig escapçat: són possiblement escuts de la família Conesa⁶.

A la clau de volta, hi ha un escut de Montblanc treballat a l'estil barroc.

6.- MARTÍ DE RIQUER, *Heràldica catalana des de l'any 1150 al 1550*, Edicions dels Quaderns Crema, Barcelona, 1983, pàg. 399, diu: «Conesa, squartele dor e de azur e un griu squarterle de primer e segon»; molt segur que els dos escuts d'aquesta credença portaven l'un el griu i l'altre el quarterejat policromats.

5

6

7

Atri de la porta -b'-: El conforma l'espai de dues capelles amb una sola volta de pedra amb clau, on hi figura una representació de sant Miquel (fot. 6) datable al segle XVI. Més tard, es féu una segona volta⁷ per col·locar l'orgue, a la vegada que l'espai inferior, ara més limitat, es transformà en atri de la nova porta barroca, construint-se un cancell de fusta: a la clau d'aquesta segona volta s'hi posà un escut policromat de la vila.

Capella -c-: No hi ha escuts. La clau és barroca; en ella s'hi veu el Nen Jesús aguantant la bola del Món amb la mà esquerra mentre beneeix amb la dreta.

Capella -d-: Dins la clau (fot. 7) hi ha tres personatges: el del centre deduïm, per l'espasa que agafa amb la mà esquerra i el llibre que duu a la dreta, que és sant Pau. A la seva esquerra figura sant Pere Màrtir, que duu al cap la destal o ganivet amb què fou martiritzat, i a les mans, la palma del martiri i un llibre. A la dreta de sant Pau veiem sant Domènec: porta hàbit monacal i una creu composta de dos braços, o creu patriarcal, que simbolitza la tasca que desenvolupà a la croada contra els albigesos. L'estil de les figures i l'ornamentació són pròpies del segle XIV.

A les parets, capitells, arcs creuers i clau de volta hi ha dos tipus d'escuts⁸.

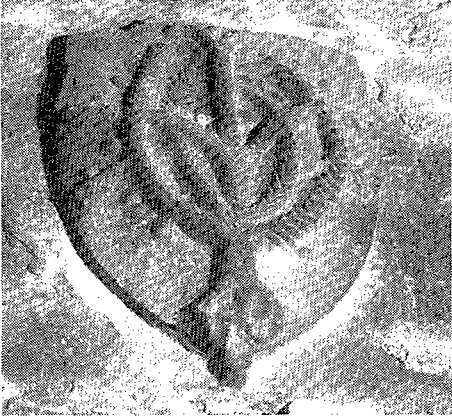
Capella -d'-: A la clau hi ha dues figures (fot. 10): la de la dreta amb hàbit monacal, i la tonsura típica dels frares benedictins; a la mà esquerra ostenta el bàcul abacial. La figura de l'esquerra representa un sant amb túnica talar, amb un llibre a les mans; sembla portar barba. A la mateixa capella es conserva un retaule de pedra on apareixen dos sants que porten els mateixos símbols iconogràfics que els de la clau esmentada. Damunt d'ambdues figures, amb lletra policromada, podem llegir: «S. Bernardus» i «S. Barnabas». No hi ha dubte, doncs, que els sants de la clau de volta són els mateixos.

Els escuts (fot. 11) de la paret, capitells, arcs creuers, clau de volta i retaule pertanyen a la família Marçal⁹.

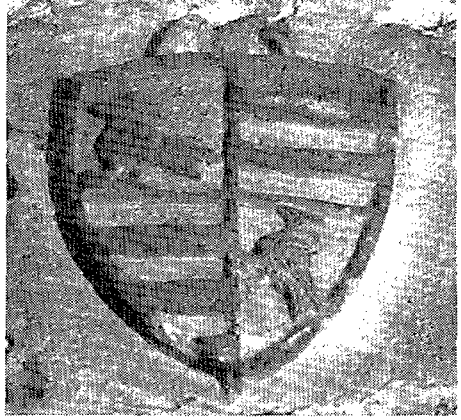
7.- Probable construcció del segle XVII.

8.- El de l'esquerra (foto 8) (lloc preferent), que duu un ginebró que omple l'escut sense vorada, és possible que sigui dels Guillelm. El de la dreta (foto 9), quarterejat en creu, porta en el primer i quart quarter un colom, i en el segon i tercer dues i tres faixes respectivament. Pot correspondre a un ascendent matern de Pere Guillelm, cognominat Colom.

9.- J. SÁNCHEZ REAL senyala la presència d'aquest escut a l'església-hospital, atribuïnt-lo als Marçal a *Jaime Marçal y Santa María de Montblanc*; «Boletín Arqueológico» 5 (Tarragona 1981) pàgs. 7-12. També els són atribuïts per E. LIAÑO MARTÍNEZ, ob. cit. pàg. 78 citant A. i A. GARCIA CARRAFFA, *El Solar Catalán, Valenciano y Balear*, III (S. Sebastián 1968), escut 52.

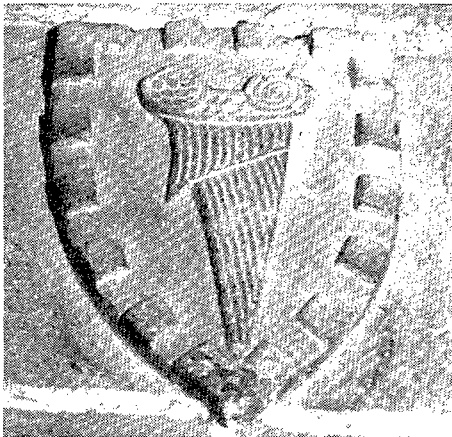
8

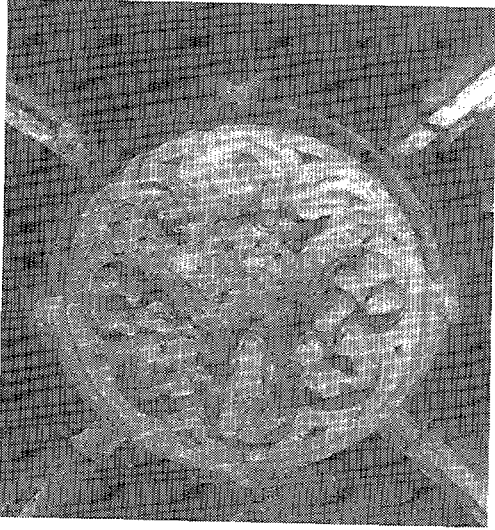
9

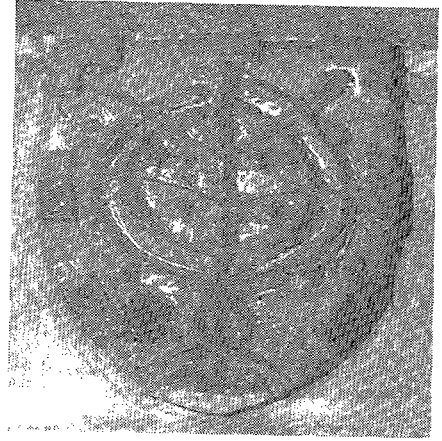
10

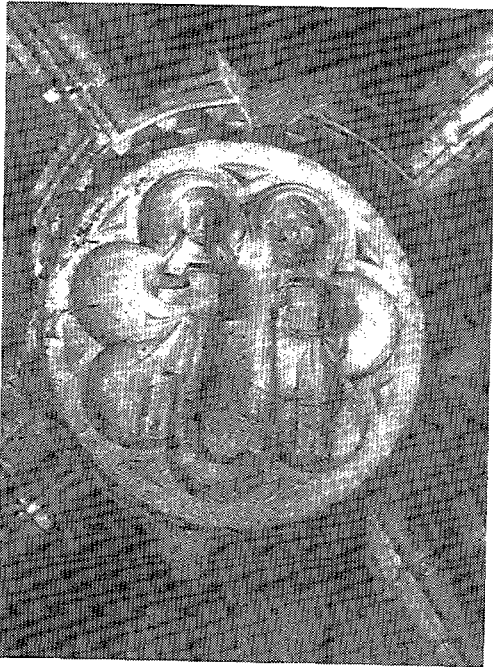
11

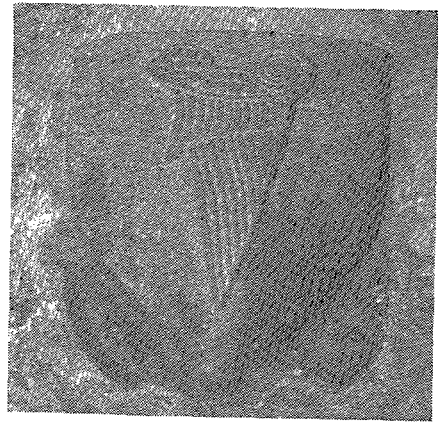
12

13

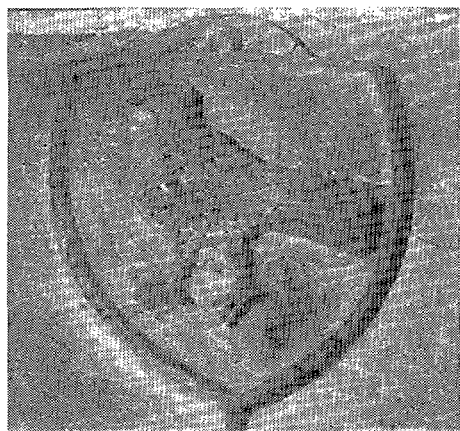
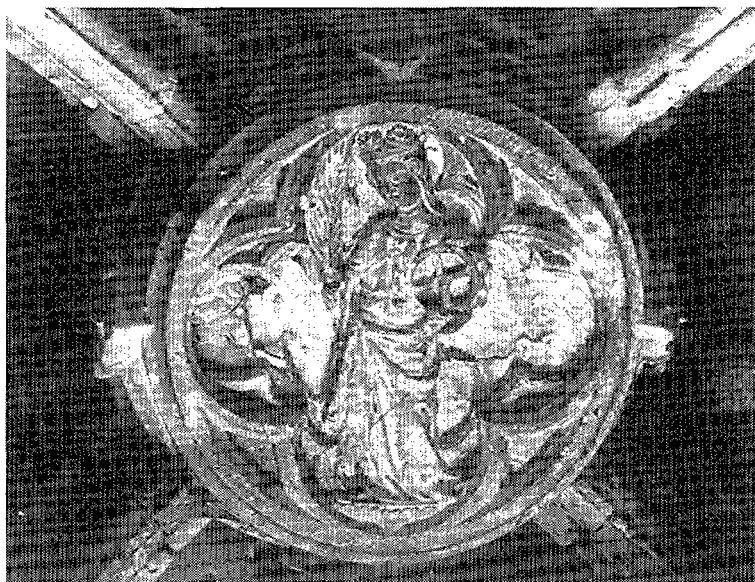

14

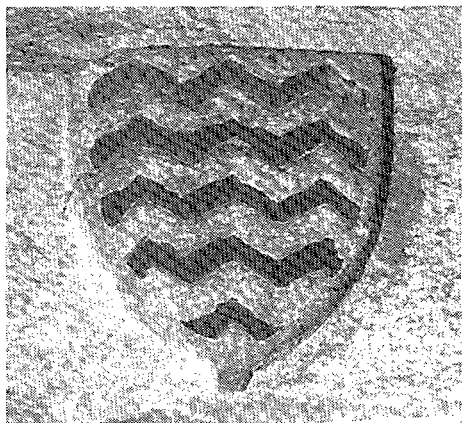

15

16

17

18

19

Capella -e-: La lleugera erosió de la clau (fot. 12) dificulta la visió de l'escena, però la identificació no ofereix cap dubte: mostra a un nivell inferior la Verge, amb sis apòstols a cada banda; a sobre seu, Jesucrist damunt d'un núvol, flanquejat per dos àngels els beneeix. Mâle¹⁰ considera aquesta representació una versió de l'Ascensió de Jesucrist, iniciada a Palestina i que arribada a Europa, amb influències sírio-helenístiques, es popularitzà en època medieval.

Els escuts (fot. 13) de parets, capitells, arcs i clau pertanyen a la família Janer¹¹.

Capella -e': La iconografia de la clau mostra (fot. 14) dos apòstols, amb aura, portant a les mans sengles llibres. L'un duu barba, i ambdós porten túniques talars fins als peus. Aquesta pobresa iconogràfica ens fa impossible de reconèixer-los.

L'escut (fot. 15) reproduït a les parets, capitells, arcs creuers i clau de volta pertany a la família Alenyà¹².

Capella -f-: La imatge representada a la clau (fot. 16) és la de santa Caterina, ja que porta a la mà esquerra el seu atribut més característic, la roda o artilugi amb què fou martiritzada, mentre que amb la dreta aguanta la palma del martiri; duu la testa coronada i llarga vestimenta.

Els signes heràldics que presideixen els llocs habituals de la capella (parets, capitells, arcs creuers i clau) són els de les famílies Colom¹³ (fot. 17) i Marçal¹⁴ (fot. 11):

Capella -f': No hi ha cap mena de decoració a la clau.

Hí ha heràldica de dues famílies, una (fot. 18) és la de la família Anglesola¹⁵, mentre que l'altra (fot. 19), de moment, ens és desconeguda.

Capella -g-: Indubtablement, la capella es dedicà a l'Anunciació de la Verge, car és aquesta l'escena esculpida a la seva clau (fot. 20). El model iconogràfic és el clàssic de l'època; la Verge, dreta, porta un llibre a la mà esquerra, bo i mostrant una actitud de sorpresa amb el gest de la mà dreta. L'àngel, amb les ales obertes, aixeca la mà

10.- E. MÂLE, *L'art religieux du XIIe siècle en France*, París 1922, pàgs. 88-94.

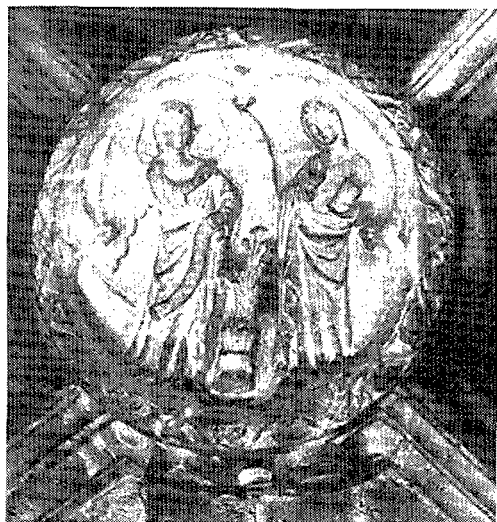
11.- A. i A. GARCIA CARRAFFA, ob. cit. diu: *de oro, con mata de enebro de sinople y bordura de ocho piezas de sinople* i MARTÍ DE RIQUER, ob. cit., pàg. 399: «Jener, dor e un genebre de sinoble e una bordura de pesses».

12.- Un ossari dels claustres del Monestir de Poblet, amb el mateix escut, pertany a Bernat Alenyà. Les restes de policromia d'un escut de la capella ens el permet descriure: camp de gules, amb una ala d'or.

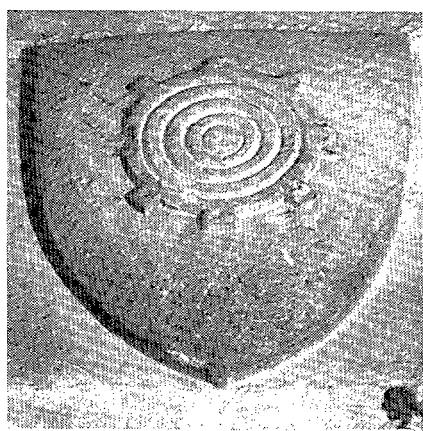
13.- A. i A. GARCIA CARRAFFA, ob. cit.

14.- Vegeu supra nota 9.

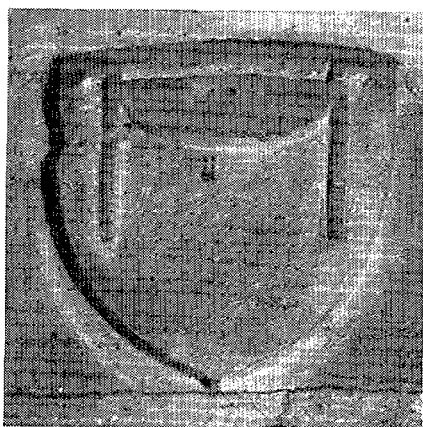
15.- A. i A. GARCIA CARRAFFA, Ob. cit., i MARTÍ DE RIQUER, Ob. cit. pàg. 449.

20

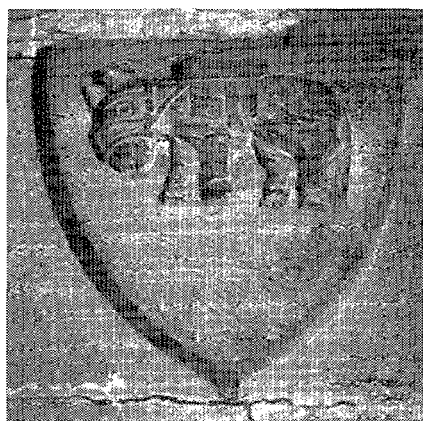
21

22

23

24

dreta, mentre amb l'esquerra agafa un filacteri on s'hauria de llegir *Ave Maria*. Entre mig, a terra, hi ha la gerra amb la flor, simbolitzant que «la flor ha volgut néixer d'una flor, al temps de les flors».

Dos escuts s'enfilen a parets, capitells, arcs creuers i clau de volta: un d'ells (fot. 21) porta els signes de la família March¹⁶, l'altre (fot. 22) no l'hem identificat.

Capella -g'-: Dues figures femenines (fot. 23), amb lleugera contorsió i el cabell pentinat en trenes, ambdues vesteixen llargues túniques i porten un llibre a la mà esquerra, i la palma del martiri a la dreta: aital és la descripció de les figures de la clau de volta, que representen dues santes màrtirs.

Com sempre, a les parets, arcs creuers, capitells de l'arc former i clau de volta tenim escuts (fot. 24) que en aquest cas pertanyen a la família Amblard¹⁷.

Capella -h-: La clau de volta d'aquesta capella inclou una de les representacions més antigues de l'escut de Montblanc, que es repeteix en els capitells i en l'arc former. Cal remarcar que aquesta capella sofrí amb el temps certes alteracions que modificaren totalment la seva forma i funció inicials. Una segona volta de pedra dividí verticalment l'espai formant dos àmbits: l'inferior que esdevingué sagristia i el superior «schola cantorum»¹⁸, funció que canvià anys més tard per passar a ser arxiu de la Comunitat de preveres.

La Sagristia tenia tres portes: dues pariones (una de les quals està avui cegada) per a comunicar-la amb el temple, i la tercera (també tapiada actualment) per a sortir a l'exterior de l'església. Dins de la sagristia, a les parets hi han tres parells d'escuts de Montblanc; el tema es repeteix prenent forma més allargada a la clau de volta.

2.- UNA RELACIÓ DE BENEFICIS

La majoria de les dades que aportem en aquest treball ens les proporciona un document¹⁹ servat a l'Arxiu Parroquial de Mont-

16.- MARTÍ DE RIQUER, ob. cit. pàg. 546.

17.- A. i A. GARCIA CARRAFFA, ob. cit.: «Escudo de oro, y un mulo de sable, embriado de gules y aparejado de lo mismo, con su carga cubierta de un repostero bandado de azur y oro».

18.- A. PALAU i DULCET, *Guia de Montblanch*, Barcelona, 1931, pàg. 81.

19.- Arxiu Parroquial de Montblanc (A.P.M.) «*Sequentur beneficia ecclesiastica instituta et fundata in ecclesia maiori marie villa de Montblanc*», sense classificar.

blanc. Una mà anònima féu inventari dels beneficis que hi havia establerts a l'església de Santa Maria als voltants de l'any 1623. Aquest document sembla una còpia d'un altre més antic, doncs en compararlo amb altres inventaris fets els segles XVIII i XIX, ens adonem de la presència de detalls que no consten a la còpia de 1623²⁰. De tota manera aquesta còpia de 1623 és la més fiable i completa de totes.

El document detalla 30 beneficis, especifica a quina capella foren establerts, la data de fundació, l'advocació del benefici i el nom del fundador (vegeu les taules 1 i 2). Els beneficis que hem anomenat principals foren els primers que s'instituiren a cadascuna de les capelles: són aquests beneficis els que ens donaran indicis dels períodes constructius de l'obra de Santa Maria. Caldrà, però, demostrar que foren aquests i no altres; i per això serà necessari que hi hagi coherència entre el cognom del fundador i els signes heràldics de les capelles, per una banda, i entre l'advocació del benefici i el motiu iconogràfic de la clau de la volta, per una altra.

Una altra dada aclaridora ens la forneix l'ordre d'aparició de capelles i beneficis dins l'inventari. És el següent:

Altar principal, Altar de sant Nicolau, Altar de la beata Caterina²¹, Altar de la beata Maria de Març, Altar de la beata Caterina, Capella de l'Ascensió de Nostre Senyor i dels beats Anton i Innocenci, Capella del beat Pere màrtir, Capella dels beats Martí i Hilari, Capella de Tots Sants, Capella del beat Pere Apòstol, Capella dels beats Bernat i Bernabé, Capella dels sants Felip i Jaume, Capella del sant Esperit, Capella de les beates Eulàlia i Àgueda, Altar major, sense lloc benefici santa Elisabet.

Fixem-nos ara en l'ordre seguit a la Santa Visita realitzada l'any 1450²²:

Altar major, Capella i altar de les santes Àgueda i Eulàlia, Capella del sant Esperit, Capella dels sants Felip i Jaume, sants Bernat i Bernabé, Tots Sants, Altar dels sants Martí i Hilari, Capella i Altar de l'Ascensió del Senyor, Benefici de santa Elisabet sense lloc, Capella i altar de santa Caterina, Altar de l'Anunciació, Altar de sant Nicolau, Altar de l'Expectació del part, Altar de sant Pere.

20.- A l'inventari de beneficis del primer quart del s. XVIII (A.P.M., sense classificar), al parlar del benefici núm. 21: «nunch est beneficiatus Carlos de Vilafranca presbiter prengué possessió en 7 de juny de 1282», com també hi ha importants errors cronològics, doncs personatges documentats al s. XIV funden beneficis al s. XVII (!).

21.- Aquí el copista es despistà i col·locà un benefici de l'altar de la beata Caterina abans de l'altar (capella) de l'Anunciació.

22.- Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, *Llibre de la Visita Pastoral núm. 1*, fol. 170v.

Si analitzem tota aquesta informació i la que ens forneix la iconografia, els signes heràldics i els beneficis, tenim la següent localització:

Capella -g-, Anunciació de la Verge i altar de sant Nicolau; capella -f-, santa Caterina; capella -e-, Ascensió de Nostre Senyor; capella -d-, sants Domènec, Pau i Pere màrtir; capella -c-, sants Martí i Hilari; capella -b-, Tots Sants; capella -a'-, sant Pere apòstol; capella -d'-, sants Bernat i Bernabé; capella -e'-, sants Felip i Jaume; capella -f'-, sant Esperit; capella -g'-, santes Àgata i Eulàlia.

3.- PROCÉS CONSTRUCTIU

És prou conegut que poc temps després de l'establiment dels antics pobladors de *Villasalua* al turonet que el rei Alfons manà anomenar *Muntblanch*, ja constava²³ l'existència, en 1170, d'una església anomenada de Santa Maria, amb el seu cementiri. D'aquesta antiga església ben poca cosa en coneixem relativa al seu aspecte i emplaçament; tant sols sabem per un document que el camí que sortia d'ella anava al solà²⁴.

Devia ser una església molt més petita i d'una sola nau, amb una distribució senzilla. Hem trobat un benefici²⁵ establert l'any 1234 per Berenguer de Vilafranca, castlà de Montblanc, sota l'advocació de sant Pere, potser col·locat en un altar d'una capella lateral, afegida tardanament²⁶. Ja en 1282, Guillem Espanyol, prevere, instituí a l'altar principal de l'església, un altre benefici advocat a la beata Maria²⁷.

Versementantment, la nova església de Santa Maria s'edificà sobre l'antiga, com abans era costum de fer: encara més si pensem que la nova església rebé el mateix nom que l'antiga²⁸. Hom suposa que

23.- A. PALAU i DULCET, ob. cit. pàgs. 19-20; A. ALTISENT a *Notícies socials i econòmiques de Montblanc, la Guàrdia dels Prats i la Riba, pels voltants del 1200, en els documents de Poblet*, a «VIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos a Montblanc», ed. Montblanc, Granollers, 1966, pàg. 57.

24.- A. PALAU i DULCET, ob. cit. pàg. 79.

25.- A.P.M. «*Sequntur beneficia...*», vegeu Taula II.

26.- Fou pràctica comuna al segle XIII, afegir a l'única nau de les esglésies romàniques de volta de canó, una o dues capelletes laterals que esbossaven una mena de creuer.

27.- Vegeu supra, nota 25.

28.- Per confirmar-ho s'hi haurien de fer excavacions.

els primers treballs duts a terme per bastir la nova foren l'aixecament dels fonaments i la construcció de la capella -h-. Poc després, i en un moment ara per ara incert, s'enderrocària l'antiga església, quan la construcció fou prou avançada. La capella -g-, dedicada a l'Anunciació sembla construïda amb donatius de la família March²⁹. D'aquesta família apareix documentat, l'any 1295, un tal Berenguer March³⁰; i l'any 1318, un altre Berenguer, potser el mateix, que fou procurador i missatger de la Universitat de Montblanc³¹.

L'any 1313 tenim Pere Colom, draper, i la seva dona Margarida instituint un benefici a la beata Caterina Verge³², a la capella -f-, mitjançant un document fet expressament, i no en el testament com normalment succeïa. Per això, la data d'aquesta institució és més antiga que la majoria de les altres capelles de l'absis, fetes en testaments. El singular document a la vegada ens dóna idea del potencial econòmic d'aquest marxant, ja que instituir un benefici suposava disposar d'un capital prou elevat com per produir pensions, normalment del 5 per cent anyal, que poguessin mantenir un capellà amb dignitat.

És evident que la capella -g- dels March restaria gairebé enllestida cap a 1313, any en què es parla de la capella veïna dels Colom. Potser fou ja en aquesta època quan s'hi posà un altar per celebrar-hi missa; però l'únic benefici que s'instituí en aquesta capella³³ fou el de sant Nicolau, fundat l'any 1327 pel prevere Bertomeu Alegre. Aquest benefici, és l'únic de Santa Maria del qual podem conèixer més detalls, ja que hem trobat una còpia de la seva institució³⁴. Segons el document, Bertomeu Alegre assignà 208 sous *minus obolo* censals i una casa prop de Santa Maria per residència del beneficiat, sota cens d'una llàntia encesa en tot moment davant l'altar de sant Nicolau, ja construït i sota volta. El fet que Bertomeu Alegre vulgui posseir el benefici mentre visqui dóna idea dels pocs recursos que tenia, alhora

29.- Vegeu supra, nota 16.

30.- J. POBLÈT i TEIXIDÓ, *Origen del Santuari y Monastir de la Mare de Déu de la Serra*, Impremta Francesc Badia, Barcelona, 1899.

31.- F. DE BOFARULL i SANS, *Documentos para escribir una monografía de la Villa de Montblanc*, a «Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», VI, Barcelona, 1898, Doc. núm. 68, pàg. 541. Arxiu de la Corona d'Aragó (A.C.A.) *Cancelleria*, Reg. 216, fol. 24v.

32.- Vegeu Taula I.

33.- A la relació de beneficis de 1623 s'esmenta l'altar de sant Nicolau i, en el benefici núm. 5 del mateix inventari, instituït en 1405, es parla de la *Capella* de sant Nicolau; aquest confusionisme només pot explicar-se hipotetitzant que l'altar de sant Nicolau es construï a la capella -g- dels March, idea que ve reforçada per l'ordre presentat a l'inventari.

34.- A.P.M. Carpeta «*Testaments de varies èpoques*», sense classificar. És una còpia feta l'any 1767 d'altra còpia de 1458.

que ens fa conèixer el desig per omplir, d'alguna manera, el buit deixat pels March que no hi fundaren beneficis.

En 1323 s'institueix un benefici³⁵ a la capella -e-, sota l'advocació dels sants Simó i Judes. El fundaren Tarroja, dona de Jaume de Sanjoan, i Simó de Forès i Francesca, la seva muller. A aquesta institució podrien pertànyer dos documents conservats a l'A.P.M.³⁶. Es tracta de dos reconeixements de censals sobre cases que fan a Simó de Forès, l'any 1321, Berenguer Teixidor i la seva dona Ermesendis per valor de cinc sous, i Ramon Biosca per 12 diners. Molt minsa fou la dotació d'aquest benefici, ja que l'any 1588 no arribava a 35 sous³⁷; per aquesta raó no ha de resultar estrany que en aquesta capella es fundessin altres beneficis, primordialment l'instituit per Jaume Janer l'any 1349, sota l'advocació de l'Ascensió de Nostre Senyor. La importància d'aquest benefici es fa evident en comprovar com la iconografia de la clau de volta correspon a l'Ascensió i l'heràldica dels escuts que decoren la capella, als Janer. Tot això ens fa pensar que fou aquesta família la que sufragà en major grau la construcció de la capella.

De les altres capelles de l'absis -e'-, -f'- i -g'- tenim dades més modernes, doncs tots els seus beneficis s'instituiren mitjançant els testaments dels fundadors i no amb document exprés. Cal pensar, però, que foren construïdes coetàniament a les seves pariones -e-, -f- i -g-.

La capella -g'- el 1334 rebé el benefici de les beates Eulàlia i Àgata fundat per Ramon Ambler en el seu últim testament. La capella -f'- rebia l'instituit per Guillem d'Anglesola en testament de 1343 sota l'advocació del Sant Esperit; a la capella -e'- li fou atorgat l'any 1334 el benefici dels sants Jaume i Felip pel testament d'Arnau Alenyà.

Ara que ja disposem d'una visió cronològica detallada de les capelles podem afirmar que al voltant de 1323 estava acabat l'absis, i que probablement també estava alliberat l'espai interior de la nova fàbrica de l'antiga església romànica. Si més no, això es pot pensar quan es descriu com una de les obligacions del beneficiat de Sant Nicolau, l'assistència a totes les hores canòniques, tant diürnes com nocturnes, al cant gradual i a les completes, conjuntament amb la resta de preveres de Santa Maria. Per aquestes obligacions de la comunitat de preveres com per a permetre la celebració de Corts l'any 1333³⁸, hom suposa que aleshores l'absis de la nova Santa Maria estava provisionalment

35.- Vegeu la Taula I.

36.- A.P.M. Carpeta de pergamins, sense classificar.

37.- A.P.M. Capbreu dels beneficis de 1588, sense classificar.

38.- F. DE BOFARULL i SANS, ob. cit. pàg. 426.

cobert amb una armadura de fusta, recolzada sobre les voltes de les capelles.

Poc va poder avançar l'obra de la construcció de capelles de la nau, fins l'any 1339. Aquest any morí el draper Jaume Marçal, el qual féu una deixa testamentària³⁹ de 200 sous censals anuals per a la construcció d'una capella. Era desig de Marçal advocar-la a l'Anunciació de la Verge Maria; malgrat tot, indicava que si una altra capella ja construïda tingués aquesta advocació, deixava a criteri dels seus marmessors el canvi d'advocació. Com hem vist, la capella -g- dels March fou dedicada a l'Anunciació; s'havia donat doncs, la coincidència que temia Jaume Marçal. El canvi fou realitzat i la capella de Marçal s'advocà als beats Bernat i Bernabé⁴⁰. Com que l'acabdalat draper també disposà que la decoració de la capella fos «bene et egregie»⁴¹, es contractà un prestigiós escultor que realitzà el magnífic retaule de pedra que encara podem contemplar. És possible que aquest retaule fos semblant a un altre de les mateixes dimensions, que existí a la capella -e'- dels Alenyà.

Els beneficis de la capella -d'- de Jaume Marçal foren instituïts pels Alenyà. El primer, a sant Bernat, fou fundat per testament de Bernat Alenyà fet en 1338, possiblement dedicat a la capella -e'-, doncs la capella -d'- encara no havia estat bastida. El segon a sant Bernabé ho fou per Elionor, muller de Bernat Alenyà, en l'any 1359. Els Alenyà degueren controlar aquesta capella, oblidada pels hereus de Jaume Marçal, els quals deuriem dedicar els seus esforços a l'església-hospital de Sant Marçal, també fundada per Jaume Marçal. Pensem això pel fet que Berenguer Marçal, nebot de Jaume Marçal, instituï en aquell temple un benefici a sant Marçal en 1348, i Guillem Marçal i la seva dona Blanca, un a la Santíssima Trinitat en 1357⁴².

A l'altra banda de la nau, a la capella -d-, és Pere Guillermoneta, cunyat de Jaume Marçal, i la seva muller Guillermoneta els que costegen la construcció. En 1340 institueixen el benefici sota l'advocació dels sants Domènec, Pau i Pere màrtir, els mateixos que veiem a la clau de volta de la capella.

A mitjans de la dècada dels quaranta s'havien aixecat nou capelles. La Universitat de Montblanc es féu càrrec de la construcció de la capella -b'- i de la porta lateral -A-. En aquell temps ja existien 10

39.- El testament el publicà E. LIAÑO MARTÍNEZ a *El testamento de Jaume Marçal de Montblanc*, a «Universitas Tarraconensis» I, Tarragona, 1976. pàgs. 83-90.

40.- J. SÁNCHEZ REAL, ob. cit, pàg. 11.

41.- *Ibidem*, pàg. 11.

42.- A.P.M. *Sequntur beneficia instituta in ecclesia Sancti Marcialis ville de Montblanch*, sense classificar.

beneficis a Santa Maria, i com a mínim uns altres dotze en diverses esglésies de Montblanc. La conseqüència lògica de tot això, junt a les legítimes aspiracions dels prohoms i de la vila de Montblanc, fou la sol·licitud⁴³ al rei Pere perquè expedís la súplica al Papa a fi d'obtenir l'aprovació pontifícia de l'Església parroquial. Un cop obtinguda s'en redactaren les ordinacions⁴⁴, l'any 1346. Amb elles, faltà ben poc perquè Montblanc assolís la categoria de bisbat, amb una canongia regida per un prior, que més tard (segle XV) s'anomenà plebà.

Per dirigir i magnificar les obres de Santa Maria, la Universitat de Montblanc contractà el mestre Renard deç Fonoll. La data d'arribada del mestre a Montblanc és incerta però, si en 1342 encara treballava als claustres del Monestir de Santes Creus⁴⁵, ja en 1352 el trobem als documents com a mestre de l'obra de l'església de Santa Maria de Montblanc⁴⁶.

L'aportació econòmica la feia la Universitat de Montblanc, que dedicava diverses fonts d'ingressos a aquest capítol. Una d'elles fou l'import de les multes, com la decretada en 1356 als contrafactors d'una ordinació referent a la venda de civada⁴⁷.

A l'altre costat de la porta es bastí la capella -c-, on es fundà en 1356 el benefici als beats Martí i Hilari, fet per Pere Martí, Raimundeta sa muller i Ramon Martí, prevere i fill seu. Una cita documental⁴⁸ de 1390 ens confirma que la capella fou construïda per Pere Martí:

«pro capellam petri martini constructa in ecclesia majori beate marie ville montis albi».

La capella -b- podem datar-la en 1359, quan Jaume Conesa, el llavors protonotari del rei Pere III, hi fundà el benefici de Tots Sants.

L'obra continuava dirigida per Renard deç Fonoll, a qui veiem signar en 1359 com testimoni habitant a Montblanc. Hom suposa que es deu a la seva mà la decoració de les portes de la sagristia⁴⁹ (capella -h-), així com la decoració dels capitells dels matxons de l'absis, on

43.- A.C.A. Cancelleria Reg. 1060 fol. 172v.-173, publicat per BOFARULL i SANS, ob. cit., pàgs. 461-463.

44.- *Ibidem*, Reg. *Idem*. *Ibidem*, pàgs. 464-468.

45.- F. ESPAÑOL i BERTRAN, *Remarques a l'activitat de mestre Fonoll i una revisió del «flamíger» de Santes Creus*, a «D'Art» 11. Barcelona, 1985, pàg. 125.

46.- A. ALTISENT, *El mestre Fonoll i Santa Maria de Montblanc*, a «Santes Creus» III, Barcelona, 1968, pàgs. 377-381.

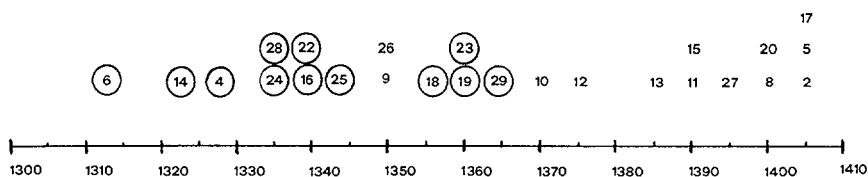
47.- Museu-Arxiu de Montblanc (M.A.M.), *Ordinacions de Montblanc (1519)*, fol. 16v.

48.- A.H.A.T., Sec. La Guàrdia, Man. Not. núm. 69 (caixa 4), anys 1369-1370, 14 d'agost de 1370.

49.- E. LIAÑO MARTÍNEZ, ob. cit., pàg. 78.

es representen imatges d'un cicle bíblic idèntic al que el mestre Renard esculturà en un capitell dels claustres del monestir de Santes Creus⁵⁰.

És possible que les obres continuessin fins 1364, any de la fundació del benefici a Santa Elisabet, doncs aquest benefici quedà sense lloc⁵¹. La resta dels beneficis fundats en data posterior a 1364 (vegeu gràfica) foren col·locats en capelles ja construïdes. La possible causa d'aquest fenòmen l'atribuïm a una paralització definitiva de la construcció de capelles, degut a una davallada en les deixes particulars testamentàries per una banda, i, a la construcció de les muralles per una altra. De la construcció de les muralles -segons sembla iniciades el 1366⁵²- se n'havia de fer càrrec la Universitat i, naturalment, els picapedrers anaren a treballar-hi. A la manca de recursos deguda a

Gràfica: Distribució temporal de la institució de beneficis. Els números encerclats són els beneficis principals. (vegeu taules I i II).

- 50.- P. BATLLE i HUGUET, *Cicles bíblics dels capitells del claustre de Santes Creus i de l'església de Santa Maria de Montblanc*, a «Santes Creus», IV, Barcelona, 1970, pàgs. 9-12, els atribueix a un artista que col·laborava amb Renard deç Fonoll. No saltres pensem que són obra del mateix mestre Renard.
- 51.- Potser es pensà col·locar-lo a la capella -a- abans de modificar-la per rebre la petita porta -B-.
- 52.- F. CAMINO, *Notícies històriques del cerco...* a «Boletín Arqueológico», Tarragona, 1926, pàg. 211.

l'obra de la muralla s'afegí la crisi econòmica ocasionada per la pesta negra. Reinard deç Fonoll marxà de la vila, i anà a viure a Almenara, prop de Santa Coloma de Queralt, d'on es reconeix habitant en firmar com a testimoni en 1370⁵³.

L'obra quedà paralitzada momentàniament, alhora que el deute municipal augmentava. En 1387, quan la Universitat presentà els Capítols⁵⁴ al Rei Joan i al nou Duc de Montblanc, l'infant Martí, els interessos pujaven a 45.000 sous. Com el pagament d'aquesta xifra es treia d'impostos i quísties, molts habitants marxaren de la Vila; aquest èxode ens el confirma la queixa per pagar tribut segons l'antic fogatge.

Les solucions donades per millorar l'economia municipal potser feren efecte, car mitjançant la intervenció del Duc Martí, la Universitat de Montblanc signà un conveni amb el mestre Pere Ciroll, perquè es fes càrrec de l'obra de l'església com a mestre major, amb unes retribucions que vorejaven les 60 lliures anuals, quantitat que no sempre pagava la Universitat amb la regularitat que Pere Ciroll desitjava, com ho palesa la súplica⁵⁵ presentada per aquest, en 1392, davant el mateix Duc.

El càrrec de mestre major suposava més que una intervenció directa, una certa mediació o organització de les tasques a fer: sota la seva direcció treballà Pere Perull, artífex, al que responsabilitzem de l'aixecament i cobriment de la volta de l'absis i de la tramada -3- de la nau. El transport de pedres s'aturà en 1397, car es vengué una parella de bous i un carro, propietat de Pere Ciroll i Pere Perull, als constructors del Palau del Rei Martí a Poblet⁵⁶.

El 1398 continuava Pere Ciroll essent mestre major de l'obra, al temps que atenia altres encàrrecs, com la reforma d'una capella a l'església de la Sang d'Alcover⁵⁷.

Les dificultats econòmiques esdevingueren cròniques. L'obra fou abandonada quan encara s'havien de cobrir el primer i segon tram de la nau, i les corresponents capelles, i faltava acabar part del mur de

53.- F. ESPAÑOL i BERTRAN, ob. cit., pàgs. 126-127. El document el publicà la mateixa autora a *Esteban de Burgos y el sepulcro de los Queralt en Santa Coloma (Tarragona)*, a «D'Art» 10 (1984), doc. núm. 6, pàg. 174.

54.- A.C.A. *Cancelleria*, Reg. 1890, fol. 70v., publicat per F. DE BOFARULL I SANS, ob. cit. pàg. 519.

55.- A.C.A. *Cancelleria*, Reg. núm. 2094, fol. 198v., dec el seu coneixement a l'amabilitat de Jaume Riera.

56.- J. GUITERT i FONTSERÈ, *Real Monasterio de Poblet*, Barcelona 1929, 3ª ed., pàg. 174.

57.- SANS CAPDEVILA, *La Seu de Tarragona*, Barcelona, 1945, pàg. 197.

ponent. Pere Perull, se n'anà a Cervera⁵⁸, on se'l contractà, per 4.000 florins aragonesos, per cobrir la creueria de l'església de Santa Maria d'aquella ciutat. Uns anys més tard, quan Pere Perull retornà a Montblanc, les obres restarien sense continuació: és significatiu que el mestre deixés l'ofici de picapedrer per exercir el d'hostaler⁵⁹ a l'hostal que posseïa al «carrer dels ostals»⁶⁰.

L'església presentà aquest estat de provisionalitat fins ben entrat el segle XVI, quan, cap als volts de 1543, la Universitat de Montblanc decidí continuar-les⁶¹. De 1543 és el testament del mercader Joan Moix, que féu una deixa de quinze lliures «a l'obra de la sglésia»⁶². Sembla que les voltes de les capelles -c-, -b'- i el tram -2- es cobriren en aquell període.

Les obres que ens semblen més importants començaren prop de 1585, quan treballà el «Mestre Martí, mestre de la sglésia», finat aquell mateix any. El succeí Pau Martí Miró «lapicida»⁶³ i «mestre de la sglésia»⁶⁴, documentat des de 1586 a 1587. Altres picapedrers actius en aquest període però no relacionats documentalment ara per ara amb Santa Maria són: Pere Viana «lapicida» de Montblanc⁶⁵ i Anton Gibert⁶⁶ «lapicida» de nacionalitat francesa, establert a Montblanc, en 1593. A aquest nombrós conjunt d'artistes atribuïm la decoració de l'antiga portalada gòtica -A- i dels contraforts de damunt la portalada, on encara es poden observar dos petits dosserets gòtico-renaixentistes. El cementiri, que fins llavors s'estenia davant «l'espai de la creu»⁶⁷, prop de cases⁶⁸ i entre «lo portall maior» i «lo portall que

58.- *Diccionario Ràfols de artistas de Cataluña, Baleares y Valencia*, Edicions Catalanes S.A., Barcelona, 1980.

59.- M.A.M. *Concordia* (1442), fol. 25v.

60.- A.P.M. *Capbreu de la Comunitat de Preveres núm. 2* (1497), fol. 23v.

61.- En aquests anys es referen i construïren algunes cases nobles com la dels Desclergue (J. SÁNCHEZ REAL, *La casa Desclergues de Montblanc*, Barcelona, 1974, pàg. 72), el Palau Reial i edificis públics com l'Hospital de Santa Magdalena (J. A. ADELL i GISBERT, *L'hospital de pobres de Santa Magdalena de Montblanc i l'arquitectura hospitalària medieval a Catalunya*, a «Acta historica et archeologica mediaevalia» 4, Barcelona, 1983, pàgs. 239-263).

62.- A.P.M. *Carpeta Testaments (1540-49)*, 29-XI-1543.

63.- A.P.M. *Carpeta Confraria dels Pobres de Xto.*, Comptes de la Confraria, any 1585.

64.- *Ibidem*, any 1586, i A.P.M. fragment de protocol sense classificar, 12-III-1587.

65.- A.P.M., Reg. núm. 52 fr., fol. 64, 4-XII-1590.

66.- A.P.M., Reg. núm. 55 fr., fol. 24v.

67.- A.P.M., *Carpeta Testaments (1540-49)*, testament de Bernat Segarra, 21-VII-1543, «elegesch la sepultura en lo cementiri de la sglesia maior en lo spay devant la creu...».

68.- A.P.M., *Carpeta Testaments (1523-29)*, testament de Caterina Scotera, 24-IV-1526: «...sepultura (...) in tumulo dicti viri mei coram domo de mossen Anthoni Cots...».

puje al cor de dita sglésia»⁶⁹, deix de citar-se documentalment⁷⁰ l'any 1574. Sembla que a la magnificació de la portada s'afegí l'arranjament del seu accés, anul·lant el cementiri que omplia l'actual placeta de Santa Maria citada⁷¹ per primer cop en 1605.

Els darrers treballs documentats són de 1632, quan era «mestre de la Seu» de Montblanc⁷² el mestre de cases Josep Ferigola⁷³. Les claus de volta barroques de les capelles -a'- i -b- junt al tram -1- fan pensar que l'acabament de les obres fou en aquest període.

CONCLUSIONS

Hem vist que existí una antiga església dedicada a Santa Maria on s'aixecà la nova. Suposem que les obres de la seva construcció s'iniciaren a final del segle XIII, ja que, en 1313 faltava poc per finalitzar l'absis. Queda confirmada, per les dades cronològiques exposades, la hipòtesi que suposava els inicis de la construcció per la capçalera.

El finançament de les seves capelles, així com les del primer tram, exceptuant la capella de la sagristia central, fou a càrrec de rics prohoms montblanquins: els March, Ambler, Colom, Anglesola, Janer, Alenyà, Guillerms i Marçal. Uns anys més tard, en 1340, es treballa en les capelles del primer tram. En 1346, l'obra visqué una revitalització, quan la Universitat de Montblanc la reprengué, sota la direcció i treball del famós mestre Renard deç Fonoll. En aquest període es degueren construir el segon tram i la porta principal per un costat, i les capelles per l'altre, costejades per les famílies Martí i Cone-sa, i també, les voltes d'algunes capelles de l'absis, amb la col·locació dels capitells de l'absis i primer tram. Un període d'inactivitat, iniciat als vols de 1364-1366, i produït hipotèticament per la construcció de la muralla, es clou cap a 1387-1392, doncs, la intervenció del Duc

69.- A.P.M., Carpeta *Testaments de varies èpoques*, testament de Joan Puig, prevere, 23-XII-1545: «...sepultura (...) en lo sementiri de la sglesia maior de madona Sancta Maria de la present vila [Montblanc] entre lo portall maior y lo portall qui puje al cor de dita sglesia».

70.- A.P.M., Carpeta *Testaments (1570-99)*, testament de Joan Coloma del 9-V-1574. S'han perdut molts testaments del període 1570 a 1599.

71.- A.P.M., Manual Notarial Vicens Torroella (núm. 6), 20-IX-1605. Es ven una casa que afronta davant amb «vico del studi» i darrera «cum Platea ecclesie majoris».

72.- J. SANCHEZ REAL, *La casa Desclergues...*, ob. cit., pàg. 43.

73.- A.P.M., Man. Not. núm. 8, fol. 334.

Martí, permet a la Universitat de Montblanc contractar al mestre Pere Ciroll, per construir sota la seva direcció, entre 1398-1403 les voltes de l'absis i el primer tram a càrrec de Pere Perull.

En un segon període, a mitjans del segle XVI, es tornà a treballar, ara a les voltes de les capelles i la nau del segon tram. A finals del mateix segle, sota la direcció dels mestres Martí i Pere Martí Miró, en la decoració de la porta principal de l'església, anul·lant-se part del cementiri que fins llavors dificultava l'accés de la mateixa. Finalment, a primer quart del segle XVII es fan els últims treballs que amb poca diferència l'han deixada com avui la podem contemplar.

TAULA 1

Beneficis principals

<i>Núm. Invent.</i>	<i>Capella</i>	<i>Fundador</i>	<i>Advocació</i>	<i>Data</i>
4	Altar S. Nicolau	Bertomeu Alegre	S. Nicolau	23-IV-1327
6	Beata Caterina	Pere Colom i Margarida	Beata Caterina	9-X-1313
14	Asc. Ntre. Senyor	Tarroja, Simó de Forès i Francesca	Ss. Simó i Judes	10-X-1323
16	Ss. Domènec, Pau i Pere M.	Pere Guillerme i Guillermoneta	Ss. Domènec, Pau i Pere M.	12-III-1340
18	Beats Martí i Hilari	Pere Martí, Raimundeta i Ramon Martí	Beats Martí i Hilari	3-III-1356
19	Tots Sants	Jaume Conesa	Tots Sants	8-VI-1359
22 i 23	Ss. Bernat i Bernabé	Bernat Alenyà Elionor de B. Alenyà	Beat Bernat Beat Bernabé	25-V-1338 4-VIII-1359
24	Ss. Felip i Jaume	Arnau Alenyà	Ss. Felip i Jaume	8-V-1334
25	Sant Esperit	Guillem d'Anglesola	Sant Esperit	2-IV-1343
28	Beates Eulàlia i Àgueda	Ramon Ambler	Beates Eulàlia i Àgueda	3-X-1334
29	SENSE LLOC	Maria de B. Oliver	Santa Elisabet	19-IV-1364

TAULA 2
Altres Beneficis

<i>Núm. Invent.</i>	<i>Capella</i>	<i>Fundador</i>	<i>Advocació</i>	<i>Data</i>
1	Altar principal	Guillem Espanyol	Beata Maria	7-II-1282
2	Altar principal	Arnau Gasull	Concepc. V. Maria	24-IX-1404
3	Altar principal	Tomàs Conesa	Concepc. V. Maria	----
5	Altar S. Nicolau	Bonastra de Berenguer Solivella	Espectació del part de la Verge	13-XI-1405
7	Altar Beata Maria de Març	Confraria del Ssm. Cos de Ntre. Sr. Jhs.	Beata Maria	---
9	Capella de l'Ascensió	Jaume Janer	Ascens. Ntre. Senyor	4-XI-1349
10	Capella de l'Ascensió	Alamanda de Bernard Bellisen	Ascens. Ntre. Senyor	11-XII-1369
11	Capella de l'Ascensió	Farraria d'Albertí Rodon	Ascens. Ntre. Senyor	10-XI-1390
12	Capella de l'Ascensió	Guillem de Nom de Déu	Beat Antoni	21-VI-1373
13	Capella de l'Ascensió	Pere Mir (alies Riber)	Sants Innocents	9-III-1385
15	Capella de l'Ascensió	Arnau Joanet i Arsenda	Santa Margarida	28-XI-1390
17	Capella de Sant Pere Màrtir	Joan Ninot	Expectació del Part de Beata Maria	10-XI-1404
20	Tots Sants	Tomàs de Sanjoan	Tots Sants	23-X-1400
21	Sant Pere	Berenguer de Vilafranca	Sant Pere	11-VI-1234
26	Sant Esperit	Pere d'Anglesola	Sant Esperit	12-VI-1348
27	Sant Esperit	Margarida de Guillem Miralles	Sant Esperit	30-VII-1395
30	Altar principal	Pere Servera	Anunciació de la Beata Maria i S. Benet	1443